

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

СУЧАСНА ДЕРЖАВА – ЕКОЛОГІЧНА ДЕРЖАВА: СОЦІОЛОГО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

Костицький В.В., доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Президент Асоціації українських правників

Kostytskyi Vasyl V. MODERN STATE - ECOLOGICAL STATE: SOCIAL-LEGAL APPROACH

***Анотація:** У статті автор уже не вперше ставить питання про нову роль держави у сучасних умовах, здатність держави відповісти на глобальні виклики з використанням теоретико-правової науки та соціології права в рамках запропонованого ним теолого-соціологічного розуміння права. Робота присвячена пошукам нових засобів подолання загрози глобальної екологічної кризи, необхідність посилення ролі держави у вирішенні екологічних проблем з одночасним збереженням ліберальних надбань здійснення влади, подолання кризи правознавства, нове (теолого-соціологічне) розуміння права, здатність демократії відповісти на глобальні виклики з використанням теоретико-правової науки в рамках сучасного розуміння права а також про необхідність розробки і ухвалення Екологічної Конституції Землі. На думку автора, на зміну постіндустріальній державі, яка залишається механізмом обслуговування ліберальних цінностей суспільства, має прийти не просто соціальна правова держава, яка зможе зберегти демократичні цінності, з одного боку, та знайти відповіді на виклики сьогодення, з другого боку, забезпечити посилення владного впливу на перебіг подій у соціум між громадянським суспільством і державою у рамках конституційно-правових вимог як Суспільного договору. Нова сучасна держава має бути екологічною державою, відповідати певним критеріям: гарантованість екологічних прав і свобод людини; закріплена у конституції держави її екологічна функція та екологічні обов'язки перед суспільством і людиною; наявність розвинутої системи екологічного права; створення інституційної основа для забезпечення реалізації екологічної функції держави; сформований збалансований економіко-правовий механізм охорони довкілля; незалежний громадський контроль суспільства за реалізацією екологічного законодавства; утвердження принципу спільної відповідальності держави і суспільства за майбутнє життєве середовище; наявність загальносуспільного екологічного діалогу; в основі державної екологічної політики – право людини на сприятливе життєве середовище (довкілля); розвинута еколого-правова культура, яка лежить в основі прийняття рішень; сформовані еколого-правові мотивації поведінки і життя еліти. Отже, така держава має бути конституційною державою, правовою державою, змістом діяльності якої є збереження довкілля для нинішнього і прийдешніх поколінь людей.*

***Ключові слова:** сучасна держава, соціальна правова держава, конституційна держава, екологічна держава, конституційна екологічна держава, конституція як Суспільний договір, ознаки екологічної держави, право людини на сприятливе для життя довкілля, можливості відповіді сучасної держави на виклики сьогодення.*

***Annotation:** In the article the author is not the first to raise the question of a new role of the state in modern conditions, the state's ability to respond to global challenges using theoretical and legal science and sociology of law in the framework of the theoretical sociological understanding of law proposed by him. The work is devoted to the search for new ways to overcome the threat of a global ecological crisis, the need to strengthen the role of the state in solving environmental problems while preserving the liberal achievements of power, overcoming the crisis of jurisprudence, new (theological and sociological) understanding of law, the ability of democracy to respond to global challenges using theoretical- legal science in the framework of modern understanding of law as well as the necessity of developing and adopting the Ecological Constitution of the Earth. In the opinion of the author, the replacement of the post-industrial state, which remains the mechanism of servicing the liberal values of society, must come not just from a social legal state, which can preserve democratic values, on the one hand, and to find answers to the challenges of the present, on the other hand, to strengthen the power of influence on the course of events in the society between civil society and the state within the framework of constitutional and*

legal requirements as a social contract. The new modern state should be an ecological state, meet certain criteria: guarantee of environmental rights and freedoms; enshrined in the constitution of the state its ecological function and ecological duties to society and man; availability of a developed system of ecological law; creation of an institutional basis for ensuring the implementation of the ecological function of the state; formed a balanced economic and legal mechanism of environmental protection; independent public control of society for the implementation of environmental legislation; approval of the principle of joint responsibility of the state and society for the future environment; availability of general social ecological dialogue; the basis of the state environmental policy - the human right to a favorable living environment (environment); developed ecological and legal culture that underlies decision-making; formed ecological and legal motivations of behavior and life of the elite. Consequently, such a state should be a constitutional state, a law-governed state whose content of activities is to preserve the environment for present and future generations of people.

Key words: *modern state, social law state, constitutional state, ecological state, constitutional ecological state, constitution as a social contract, signs of ecological state, human right to environment favorable for life, the possibility of answering the modern state to the challenges of the present.*

Розвиток сучасної цивілізації впродовж, принаймні, останнього століття продемонстрував небувалі можливості людського розуму. Проте така технологічна та наукова потуга виявились супутниками цілковитого невміння або і небажання вирішувати соціальні та економічні проблеми з урахуванням сучасного стану довкілля[50]. Споживацьке, а частіше навіть хижацьке, ставлення до природи та навколишнього середовища обернулося глибокою екологічною кризою другої половини ХХ століття, реальність якої та можливість її переростання в глобальну особливих підтверджень не потребує.

Суспільство пов'язане з природою своїм походженням, існуванням і майбутнім. Рукотворна і створена людиною природа разом з техногенними та іншими об'єктами складають сьогодні життєвий простір людини, тобто основу довкілля. Довкілля (навколишнє природне середовище) – це необхідний і доступний для буття людства простір, що піддається впливу суспільства, яке у ньому живе, динамічна відкрита система. Залучення нових природних умов у сферу матеріального виробництва означає, що компоненти довкілля стають соціалізованими елементами суспільного буття або як засоби виробництва, або як різноманітні предмети суспільного чи особистого споживання. У зв'язку з цим проблема охорони довкілля як життєвого простору людини охоплює і охорону природи, і раціональне використання природних ресурсів, і забезпечення екологічної безпеки, а також охорону здоров'я та життя людини.

Врахування сучасних особливостей взаємодії суспільства і природи вимагає розглядати політику у сфері охорони довкілля не тільки в Аристотелівському трактуванні як вчення про державу і владу, а й як практичне управління життям суспільства (функціональний Платонівський підхід) та систему програмних установок, принципів і норм регулювання життя суспільства і суспільних відносин [1]. Екологічна політика, таким чином, стає сукупністю засобів впливу держави та інших політичних інститутів на систему “суспільство – природа” з метою своєчасного вирішення протиріч, що виникають у ній, забезпечення сприятливого для життя людини і суспільства навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, збереження довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь, сферою реалізації екологічної функції держави [53].

Тому питання про соціальну і правову природу сучасної держави для України потребує врахування таких важливих у загальному доктринальному розумінні новітніх явищ, як глобалізація і збереження національного характеру держави, курс на європейську інтеграцію та врахування проблем державного суверенітету за умови появи нових наддержавних утворень, що здійснюють публічну владу, диверсифікація частини державних функцій на рівень інституцій наддержавних політичних утворень,

транснаціональних корпорацій, інститутів громадянського суспільства та місцевого самоврядування, стрімке поширення тенденцій регіоналізації, децентралізації та деконцентрації державної влади тощо [1; 44].

Слід сказати, що на сьогоднішній день у вирішенні деяких із цих питань юридична наука ще достатньо далека від пропозиції оптимальних рішень. Поверховий аналіз особливостей розвитку правової науки дає підстави говорити про відсутність нових теорій, здатних усунути кризу сучасного правознавства, що охопила як практику законотворення, так і методологію права з врахуванням того, що на сучасну державу покладаються функції забезпечення реалізації державної екологічної політики та вимог *Екологічної Конституції Землі* [50] у сфері використання природних ресурсів, здійснення фінансування природоохоронних заходів.

Звичайно, наукові ідеї так чи інакше стають надбанням практики. Адже, як слушно зазначається в юридичній літературі, «функціонування сучасної держави – одне з найбільш принципівих та масштабних питань, що входить не лише до сфери державознавства, але й загальнотеоретичної юриспруденції у цілому»[44]. Водночас, дослідження правових основ розвитку сучасної держави, «а також пов'язаних з цим правових принципів організації і функціонування даного типу держави є перспективним напрямком теоретично-правових досліджень, які мають важливе значення як для вітчизняної юридичної науки – зокрема науки теорії держави і права, так і для процесу наукового забезпечення триваючих в Україні державотворчих і правотворчих процесів»[2].

Варто також зазначити, що науковий концепт сучасної держави, або ж держави сучасного типу, натеper є доволі усталеним у державознавстві та теоретико-правовій науці. Він розглядається як у порівняльно-правовому аспекті, так і в багатоманітності його конкретних (залежно від країн) специфікацій. При цьому особливо евристично продуктивними та перспективними нині видаються ті концепції, які пропонують розглядати модель сучасної держави (або ж держави сучасного типу) у контексті доктрин правової держави, національної держави, ефективної держави, електронної держави (електронного урядування), суспільного розвитку постіндустріального (інформаційного, постмодерного) типу та різноманітних концепцій глобалізації (глобалізму та антиглобалізму). Видається, що саме урізноманітнення палітри дослідницьких підходів до інтерпретації сутності сучасної держави засвідчує не лише широту діапазону політико-правових поглядів різних представників наукового співтовариства та специфіку суб'єктивного осмислення ними необхідності кардинальних змін в організації та діяльності сучасної держави. Воно визначається також і «об'єктивною складністю, багатовимірністю, «плинністю» [3] триваючих у природі сучасної держави глибинних соціальних, політичних, правових і культурних перетворень.

Зазначене, насамперед, виявляється і у витлумаченні самого поняття «сучасна держава». Проте, переважаючим є все ж підхід, за якого визначення держави як сучасної, переважно, не зводиться до суто часової ознаки: відповідно до такого підходу, сучасними державами визнаються не всі держави, наявні на мапі світу натеper, у сучасності[16; 17; 18]. Йдеться, зокрема, про виділення таких критеріїв, якісних показників, які уможливають наукову інтерпретацію держави як сучасної – на протигагу іншим, досучасним або транзитивним, державам. Часом виокремлюють також досучасні, сучасні та постсучасні держави[16; 19; 20]. Адже «говорячи про державу, незалежно від ступеня її розвитку, типу домінуючих публічно-владних відносин, історичної специфіки, характеру її взаємодії з суспільством тощо, завжди вказуються її сутнісні і формальні якості та властивості» [21]. Дискурс щодо сучасної держави реалізується, зокрема, у контексті аналізу специфіки сучасності як якісного стану суспільного розвитку, що має власні культурні, політичні, правові тощо виміри та характеристики[22].

У цьому контексті, зокрема, до ознак сучасної держави різні вчені, зазвичай, відносять здебільшого ті, які відповідають певним якісним критеріям, насамперед, сучасним уявленням про ключові й необхідні політико-правові виміри та грані існування держави як публічно-правової організації влади сучасного суспільства. До таких ознак-характеристик, зокрема, відносять обстоювання державою загальнолюдських цінностей, передусім визнання та утвердження пріоритету прав людини в діяльності держави [23; 24].

У контексті нашого дослідження важливим є визнання сутнісною ознакою сучасної держави гуманізації її функцій [25; 26], що відповідає антропологічному повороту в діяльності державного механізму та у функціонуванні системи правової регуляції державно організованого суспільства на сучасному етапі його розвитку. Тенденція гуманізації є «альфою та омегою» діяльності сучасної держави, яка повинна забезпечити права людини «цілісною та змістовно повною системою гарантій» [27]. Така тенденція повною мірою відповідає також і сучасному тлумаченню конституційно-правових цінностей, проголошених сучасною Україною [28]. Назвемо умовно цей підхід антропологічним (антропологічно зорієнтованим).

Натомість досить поширеним є також нормативний (нормативно-правовий) підхід, визначення головною рисою сучасних держав визнання права як основи творення, моделювання та функціонування держави, головного соціального регулятора [5; 6; 9; 10; 11].

Дещо ширший – функціональний – погляд на проблему пропонує С.В. Джолос, вважаючи, що «сучасна держава — це така держава, яка якнайкраще вписується у свою епоху, тобто максимально ефективно спроможна функціонувати за певних конкретно-історичних обставин, чим і визначається її «сучасність» — відповідність вимогам часу, епохи» [33]. При цьому, враховуючи, що найбільш усезагальним явищем сьогодення є глобалізація, цей дослідник пропонує вважати сучасними саме ті держави, які спроможні ефективно діяти в її умовах [12-14; 33], позначених, як доба формування глобального громадянського суспільства.

Громадянське суспільство, будучи результатом європейсько-американського розвитку, засноване на плюралізмі, в основі якого лежить принцип самовизначення особистості, гарантованості прав і свобод людини і громадянина, державно-суспільного партнерства. З точки зору соціології права оптимальним суспільним життям є стан рівноваги та дотримання балансів між секторами громадянського суспільства. Такий ідеальний на нашу думку стан досягається із настанням ери правової держави, яка виявляється свого роду єдиним компромісом між етатичною державою минулого, яка вивищувалася над суспільством та контролювала його аж до втручання у приватне і сімейне життя, та крайнім лібералізмом, що супроводжується проявами анархізму, війною секторів економіки, охлократичних способів здійснення влади та навіть зловживання правом.

Якщо ключовою ознакою сучасності держави поруч із її антропологічним змістом стає право, то мусимо з'ясувати, що ж тоді лежить в основі права. Відповідно до уявлень Жан Жака Руссо, держава у керується суспільним договором, який служить основою всіх прав, а метою її є встановлення загального блага [45]. У його працях бачимо перспективи утвердження народного суверенітету, розширення механізмів здійснення народовладдя, гарантованості громадянських свобод, концепції загальної волі як основи законодавчої діяльності тощо [46].

Серед сучасних учених панівною на сьогодні є думка про те, що вираженням спільної волі народу, який формує чи модернізує свою державність для досягнення спільних цілей, сьогодні є конституція [7; 8; 11; 47]. Не заглиблюючись в історію питання, зауважимо, що свого часу Дж. Локк розглядав конституцію як суспільний договір про правила співіснування народу та про публічну владу. У цьому контексті нагадаємо також висловлення знаного американського мислителя Т. Пейна: «конституція не є документом

уряду, а документ людей, що входять до уряду. А уряд без конституції – це влада без права на неї» [47].

Договірне походження конституції передбачає, що вона є результатом громадянського миру та суспільного консенсусу, соціальної солідарності. З цього приводу свого часу відомий французький вчений Л. Дюгі висловлював думку, що конституція має бути втіленням ідеї солідарності, яка є універсальним законом розвитку суспільства, і будь-який закон набуває обов'язкової сили не завдяки волі правителів, а завдяки відповідності праву соціальної солідарності [46]. Наприкінці ХХ ст. цю думку повторив по суті німецький мислитель Ю. Габермас, зауваживши, що конституція виражає формальний консенсус у суспільстві [48].

Конституція формує правову систему, визначає її місце у правовій сім'ї. Водночас, як Суспільний Договір, конституція одночасно має виступати вищим моральним законом суспільства, моральним імперативом добра. Тому суголосними є думки автора та ще багатьох вчених, які наголошують, що «для сучасної держави конституції мають таке ж значення, як Тора для юдаїзму, Біблія для християнства, а Коран для ісламу» [30]. Відтак, держава сучасного типу сприймається, за такого підходу, переважно як демократична конституційно-правова держава [31], а її сутність (у правовому вимірі) «проявляється в її спроможності втілити й гарантувати стабільний правопорядок у рамках визначеної території, зокрема й через механізм організації суверенної публічної влади, належно легітимованої суспільством» [32].

Таким чином, найважливішою ознакою сучасної держави є наявність у ній конституції як єдиного документу, або ж кількох найважливіших актів, як це має місце у Великій Британії чи у Державі Ізраїль. Останнє дає можливість говорити про конституційність сучасної держави, зміст якої позначається наявністю та реалізацією суспільного договору, яким може бути або єдиний документ або кілька найважливіших правових актів, у яких закріплено модель, форма, принципи побудови влади і держави та місцевого самоврядування, що має впливати із влади народу як суверена, прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, конституційна держава - це правова держава, яка має ґрунтуватися на закріпленні в конституції прав і свобод громадян, тип держави, основним законом якої є конституція, а закріплення і юридична гарантія основних прав і свобод людини і громадянина займають в ній найголовніше місце. Саме Конституція встановлює ті основні гарантії прав і свобод людини, на досягнення яких держава має спрямувати свою діяльність.

Правова ж держава — тип держави з розвинутим громадянським суспільством, у якій організація і діяльність влади засновані на принципі верховенства права, визнанні та забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, взаємній відповідальності держави і особи, дотриманні реального поділу влади. В такій державі юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорона і захист основних прав людини, які визнаються найвищою соціальною цінністю. Основою правової держави має стати конституційна, і всі ознаки, названі при характеристиці конституційної держави, цілком характерні правовій державі. Однак до ознак правової держави також обов'язково відносять сформоване громадянське суспільство, високу правосвідомість і правову культуру громадян тощо.

Отже, вагомим показником сучасності держави є критерій її ефективності в соціально-економічній, науково-технічній та інших сферах, які мають вирішальне значення для забезпечення конкурентоздатності в умовах глобалізації, а також її відповідність сучасним вимогам технологічного, інноваційного та нанорозвитку. Тому роль і функції сучасної держави та характер її взаємодії з ринковим середовищем виявляється, не лише у сферах соціальної комунікації (соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти і науки [38]), але і в сфері технологій (електронне урядування, вагома роль статистики), інновацій (передові технології управління) та застосування відповідних

нанотехнологій. Сучасна держава покликана постійно «розв'язувати суперечність між стабілізуючою функцією інститутів та можливостями експериментувати, сприймати нову інформацію та знання, використовувати інноваційні механізми і технології в розробці і реалізації державних рішень в мінливих умовах» [39]. За такого – переважно функціонального – підходу своєрідним синонімом сучасної держави виявляється, очевидно, ефективна держава або ж розвинута держава, яка якнайбільше адаптувалася до швидкоплинного розвитку цивілізації в сучасних умовах[40; 41].

Адже перед викликами глобалізації актуальним завданням є збереження сучасної державою свого обличчя (ідентичності), що видається можливим за умов оптимального сполучення світового (цивілізаційного) історичного досвіду державного будівництва з власними історичними традиціями. Сучасна держава виступає своєрідним «спільним знаменником» універсальних рис розвитку людської цивілізації та унікальних рис розвитку конкретної країни, що зумовлює специфіку конкретних проявів феномену сучасної держави в усій сукупності її інституційних, структурних, функціональних, аксіологічних та комунікативних вимірів.

Проблеми в умовах переосмислення теоретичних та методологічних засад права та формування нової філософії права та соціології права у сучасних умовах є надзвичайно привабливими для суспільно-політичних дискусій, політико-правових проектів та передвиборчих програм. Паралельно із формуванням системи глобального управління ми стаємо свідками посилення ролі національних держав у суспільному житті. Зазначимо, що період поширення у світі етатичних держав пройшов, а столітнє панування ідей лібералізму унеможливають повернення до моделі держави, що вивисується над суспільством. Однак і ліберальна модель держави з одного боку зазнала «моральної амортизації», а з другого демонструє свою неспроможність у XXI столітті перед світовим тероризмом, насуванням екологічних кризових явищ, бідністю та демографічними викликами.

Очевидно, що є спроби відповісти на цю потребу сьогодення. Тут мусимо згадати про пострадянські уявлення про державу, яка виходить з первісного общинного ладу і проходить рабовласницьку, феодальну, буржуазну і соціалістичну стадію. У європейській традиції знаходимо іншу періодизацію: доіндустріальна держава, індустріальна, постіндустріальна держава. А що ж приходить на зміну постіндустріальній державі? У якості теоретико-методологічного обґрунтування того, яку модель держави робити зараз в умовах нового світового порядку, а також у спробах подолати виклики сьогодення, про які уже говорилося, скажемо про доцільність поєднання посилення функцій держави і з необхідністю збереження ліберальної, прав і свобод людини. Одним із варіантів відповіді на такий запит є можливість творення соціальної правової держави, яка дозволяє поєднати названі два підходи. Тому стає питання про зміст та формулювання статті першої Конституції України, у якій наша держава названа «соціальною, правовою». Отже, йдеться про сакраментальну кому, яка у відомій фразі «карати не можна помилувати» вирішує питання життя і смерті людини. У нашому випадку є можливість у майбутньому прибрати кому у згаданій частині статті 1 Конституції України, зафіксувавши поєднання двох тенденцій у розвитку та моделюванні влади.

Питання про нову соціальну роль держави, пов'язану з розповсюдженням ліберальної демократії як однієї з головних тенденцій процесу глобалізації суспільного життя, об'єктивно обумовлено загостренням екологічних ризиків сучасної цивілізації та самим розвитком глобального громадянського суспільства, еколого-правова свідомість якого стає усе більш вираженою домінантою в ідентифікації претензій на ефективне функціонування держави. Тому на порядок денний постала потреба утвердження у загальносвітовому вимірі моделі не тільки соціальної правової держави, але ще й держави екологічної, здатної стати адекватною відповіддю у запиті соціуму на ефективне

суспільне регулювання в умовах деформацій довкілля, які загрожують самому існуванню людини.

Екологічною держава може називатися тоді, якщо вона відповідає певним критеріям, коли в основу її функціонування покладено певні умови: гарантованість екологічних прав і свобод людини; наявність закріплена у конституції держави її екологічна функція та екологічні обов'язки перед суспільством і людиною; наявність розвинутої системи екологічного права; створення інституційної основа для забезпечення реалізації екологічної функції держави; сформований збалансований економіко-правовий механізм охорони довкілля; незалежний громадський контроль суспільства за реалізацією екологічного законодавства; утвердження принципу спільної відповідальності держави і суспільства за майбутнє життєве середовище; наявність загальносуспільного екологічного діалогу; в основі державної екологічної політики – право людини на сприятливе життєве середовище (довкілля); розвинута еколого-правова культура, яка лежить в основі прийняття рішень; сформовані еколого-правові мотивації поведінки і життя еліти.

В сучасних умовах глобального розвитку екологічні проблеми суспільного життя об'єктивно відходять на другий план під тиском небезпеки розгортання світової війни та регіональних воєнних конфліктів, які захопили і нашу державу, тероризму, етнічних переселень, економічних воєн, з якими сучасна держава та міжнародні організації уже часто не спроможні справлятися. Разом з тим, ефективнішого інституту для вирішення у тому числі екологічних проблем сьогодення, ніж держава та міжнародні організації, у нашої цивілізації зараз не має. Звідси, держава ще довго буде залишатися найефективнішою з існуючих моделей регулювання суспільних процесів, у тому числі і перш за все відносин у сфері охорони і використання природних ресурсів. Отже, наука екологічного права, теорія права, соціологія права вимушено мають шукати нові можливості права і держави з метою вирішення екологічних проблем сучасності. Екологічна держава і є одним із варіантів подолання кризи можливостей сучасної держави у збереженні довкілля для нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Список використаних джерел

1. Костицький В.В. До питання про сучасну державу / Костицький В.В.// Соціологія права. – 2016. - № 4. – С. 3-14;
2. Цесар І.А. Правові основи розвитку сучасної демократичної держави: Дис. ... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / І.А. Цесар. – К., 2012. – С. 176.
3. Политические институты на рубеже тысячелетий / Отв. ред. К.Г. Холодковский. – Дубна: ООО «Феникс+», 2001. – С. 410.
4. Соловьев А.И. Три облика государства – три стратегии гражданского общества / А.И. Соловьев // Полис. – 1996. – № 6. – С. 29.
5. Тихомиров Ю.А. Государство: преемственность и новизна / Ю.А. Тихомиров // Государство в меняющемся мире: материалы VI Международной школы-практикума молодых ученых-юристов (Москва, 26–28 мая 2011 г.) / отв. редактор В.И. Лафитский. — М.: 2012. – С. 60.
6. Капитонов С.А. Юридический парадокс государства. Монография / С.А. Капитонов. – СПб.: Юридический центр-Пресс, 2012. – 317 с.
7. Джунь В.В. Соціологія конституційного права: Монографія. Кн. 1: Теоретико-методологічні основи / В.В. Джунь. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2015. – 384 с.
8. Рабінович С.П. Фактична конституція та неофіційні основи соціально-політичного порядку / С.П. Рабінович // Право і громадянське суспільство. – 2013. - № 3. – С. 38-65.
9. Лебедева О.В. Сутність держави та її типологія: теоретичні засади. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / О.В. Лебедева. — К., 2013. — 20 с.
10. Любашиц В.Я. Современные государства в историко-типологическом анализе / В. Я. Любашиц // Философия права. – 2015. - № 3. – С. 14-20.
11. Чиркин В.Е. Современное государство. Монография / В.Е. Чиркин. – М.: Международные отношения, 2001. – С. 42-73.

12. Матвеева Л.Г. Транзитивність у правовій сфері: загальнотеоретичне дослідження. Дис. ... д-ра юрид. наук. Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Л.Г. Матвеева. – О., 2016. – С. 148.
13. Фетисова В.А. Правовое регулирование экономики постсоциалистических государств в условиях мирового экономического кризиса. Монография / В.А. Фетисова. – М.: ИД «Юриспрудения», 2010. – С. 15-25.
14. Афанасьева О.В. «Открытое государство» в понятийной системе обществознания / О.В. Афанасьева // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2014. - № 1. – С. 173.
15. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: Підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2005. – С. 107-112.
16. Пономарева Е.Г. Государство в условиях глобализации / Е.Г. Пономарева // Свободная мысль. - 2009. - № 10. – С. 69-82
17. Харин А.Н. Государство в условиях глобализации: новые подходы / А.Н. Харин // Власть. – 2013. - № 6. – С. 69.
18. Шустров Д.Г. Прирученный Левиафан: Государство как объект конституционно-правового регулирования. Монография / Д.Г. Шустров. — СПб.: Алет Пресс, 2014. — С. 379.
19. Харин А. Эволюционные модели государства постмодерна / А. Харин // Свободная мысль. – 2012. – № 11-12 (1636). – С. 91.
20. Харкевич М.В. Специфика государства как актора современной мировой политики. Автореф. дисс. ... канд. полит. наук. Специальность 23.00.04 – Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития / М.В. Харкевич. – М., 2010. – С. 16.
21. Толстенко В.Л. Методологічні основи аналізу форми держави й розвиток сучасної теорії держави та права / В.Л. Толстенко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. - № 1. – С. 25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2014_1_5.
22. Капустин Б.Г. Современность как предмет политической теории / Б.Г. Капустин. – М.: РОССПЭН, 1998. – 308 с.
23. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: Монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. — О.: Фенікс, 2015. — С. 16-41.
24. Чиркин В.Е. Общечеловеческие ценности и современное государство / В.Е. Чиркин // Государство и право. – 2002. - № 2. – С. 5-13.
25. Клеутина А.В. Сущностные характеристики современного государства. Дисс. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве / А.В. Клеутина. – М., 2009. – 154 с.
26. Орлов И.Б. Государство социального гуманизма – от теории к практике. Монография / И.Б. Орлов; Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования — М.: Научный эксперт, 2008. — 224 с.
27. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень) / А. Крусян // Право України. – 2016. - № 6. – С. 73.
28. Толстенко В.Л. Форма держави і система сучасних правових цінностей: проблеми взаємозв'язку / В.Л. Толстенко // Митна справа. – 2014. - № 3(2). – С. 278-285. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_3\(2\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_3(2)_51).
29. Оніщук М. Конституційна модернізація: прогрес чи стагнація? / М. Оніщук // http://gazeta.dt.ua/POLITICS/konstitutsiyuna_modernizatsiya__progres_chi_stagnatsiya.html.
30. Депенхойер О. Функции конституции / О. Депенхойер // Сравнительное конституционное обозрение. – 2016. – №1(110). – С. 73.
31. Хёффе О. Политика. Право. Справедливость. Основоположения критической философии права и государства / О. Хёффе; пер. с нем. — М.: Гнозис; Логос, 1994. — С. 52.
32. Лемак О., Лемак В. Функції сучасної держави: новий зміст в умовах глобалізації / О. Лемак, В. Лемак // Публічне право. – 2011. - № 1. – С. 109.
33. Джолос С. Етатистська держава як вид сучасної держави / С. Джолос // Право України. – 2010. - № 6. – С. 190.
34. Каспэ С.И. Центры и иерархии: пространственные метафоры власти и западная политическая форма. Автореф. дисс. ... д-ра полит. наук (форма защиты – по опубликованной монографии). Специальность – 23.00.02 – Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии (политические науки) / С.И. Каспэ. – М., 2009. – С. 14.
35. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: Гос. ун-т. «Вышш. шк. экономики, 2000. – 606 с.
36. Оборотов Ю. Современное государство: от образа к реалиям / Ю. Оборотов // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 6-12.

37. Елизаров М.В. Современное государство в эпоху глобализации: социально-философский анализ: Дисс. ... канд. филос. наук. Специальность 09.00.11 – Социальная философия / М.В. Елизаров. – Уфа, 2010. – С. 136–137.
38. Антанович Н.А. Трансформация национального государства: функциональные либо сущностные изменения / Н.А. Антанович // Проблемы історії держави і права України: матеріали міжнар. навук.-практ. канф., присвячаної 90-годдю з дня народження І.А. Юхо. – Мінск, 18–19 сак. 2011 г. – Мінск, 2011. – С. 62.
39. Михайлова О.В. Сетевая архитектура государственного управления: проблемы концептуализации и практики. Дисс. ... д-ра полит. наук. Специальность: 23.00.02 – политические институты, политические процессы и технологии / О.В. Михайлова. – М., 2014. – С. 140.
40. Затонский В.А. Эффективная государственность. Монография / под ред. А.В. Малько / В.А. Затонский. – М.: Юристъ, 2006. – 286 с.
41. Институциональные проблемы эффективного государства. Монография / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк: ДонНТУ, 2011. – 372 с.
42. Депенхойер О. Функции конституции / О. Депенхойер // Сравнительное конституционное обозрение. – 2016. – №1(110). – С. 70-73.
43. Коломоець О.В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми / О.В. Коломоець // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. - № 5. – С. 44.
44. Тойбнер Г. Контуры конституционной социологии: преодоление исключительности государственного конституционализма / Г. Тойбнер // Сравнительное конституционное обозрение. – 2016. - №1(110). – С. 41-5.
45. Див.: История политических и правовых учений: Хрестоматия для юридических вузов и факультетов / Сост. и общ. ред. проф., д-р ист. наук Г.Г. Демиденко. – Х.: Факт, 1999. - С. 223.
46. История политических и правовых учений XVII-XVIII вв. / редкол.: Грацианский П.С. и др. – М.: Наука, 1989. - С. 116-129.
47. Ковальчук В. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі / В. Ковальчук // Право України. – 2010. – № 7. – С. 59.
47. Пейн Т. Права людини / Т. Пейн; пер. з англ. – Л., 2000. – С. 176.
48. Габермас Ю. Демократия, разум, нравственность. Московские лекции и интервью / Ю. Габермас. – М.: КАМІ, Academia, 1995. – С. 216.
49. Костицький В.В. Теолого-соціологічне розуміння права: Конституція України / В.В. Костицький // Liber Amigozum до 55-річчя О.Л. Копиленка : [монографія] / авт. кол.; за ред. д.ю.н. О.О. Грінченко. – Київ; Одеса : Фенікс, 2016. С.329-339.
50. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади / [В. В. Костицький та ін. за ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю. Ю. Туниці]. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – С. 370-381.
51. Костицький В. В. Екологічне право України: [підручник]: 2 кн. / Василь Костицький, – Дрогобич: Коло, 2013. – 363 с.
52. Костицький В. В. Екологічні права громадян як основа конституційного закріплення екологічної функції держави / В. Костицький // Малий і середній бізнес. – 2011. – № 1-2. – С. 3-8.
53. Костицький В. В. Екологічне право як теолого-соціологічний феномен / В. Костицький // Екологічне право України. – 2013. – № 1. – С. 4-12.

УДК 378.12

ДЕЯКІ КРИТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ЗМІН У ЛІЦЕНЗІЙНИХ УМОВАХ ПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Авраменко Н.Л., кандидат технічних наук, доцент, зав.кафедри товарознавства та техногенно-екологічної безпеки ORCID: 0000-0001-7027-0266 ; **Сагайдак І.С.** кандидат технічних наук, доцент кафедри товарознавства та техногенно-екологічної безпеки ORCID: 0000-0002-7186-8830; **Чорна Т.М.** кандидат технічних наук, доцент кафедри товарознавства та техногенно-екологічної безпеки ORCID: 0000-0001-9923-8737, Університет державної фіскальної служби України

Анотація. Виконано порівняльний аналіз Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладами освіти. Доведено неоднозначність тлумачення показників рівня наукової та професійної активності науково-педагогічного (наукового) працівника. Визначено, що дві третини показників потребують подальшого вивчення, громадського обговорення, доопрацювання. Оскільки освітня діяльність